

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελληνική Επανάσταση, ήταν ένα τεράστιας σημασίας απελευθερωτικό κίνημα, που κλόνισε συθέμελα τη δομή των ευρωπαϊκών κρατών, διατάραξε το status quo της Ευρώπης, υπονομεύοντας διεθνείς συμφωνίες των ισχυρών κρατών της εποχής και αποτέλεσε θετικό παράδειγμα για άλλα μικρότερα έθνη που βρίσκονταν υπό ξένη κυριαρχία. Ταυτόχρονα, προκάλεσε το έντονο ενδιαφέρον και τη συγκίνηση των Ευρωπαίων, που στράφηκαν με πολλή προσοχή στον άνισο Αγώνα που διεξήγαγαν οι Έλληνες στην εσχατιά της ΝΑ Ευρώπης, στην «εξωτική» αυτή περιοχή των νότιων Βαλκανίων. Η Ελληνική Επανάσταση ήταν ένας Αγώνας για την ελευθερία και για τις αξίες που πηγάζουν από αυτήν, δηλαδή την αξιοπρέπεια, την ισονομία, την ισοπολιτεία και για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αξίες που ο ευρωπαϊκός Διαφωτισμός είχε υποστηρίξει με πάθος τον προηγούμενο αιώνα. Μπροστά στην ποιότητα της πίστης των Ελλήνων για ανεξαρτησία δεν μπόρεσε να σταθεί εμπόδιο ούτε η ισχυρή «Ιερά Συμμαχία» (1815), της πιο ισχυρής διεθνούς οργάνωσης και συνασπισμού εθνικών κρατών της εποχής. Η Ελληνική Επανάσταση καταγράφηκε ως ένα από τα πιο σημαντικά πολιτικά γεγονότα του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη και παρόλο το αρνητικό διεθνές κλίμα με τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων της εποχής εκείνης, υπήρξε η Τέχνη που λειτούργησε ως μεσολαβητής ανάμεσα στους λαούς, δείχνοντας τον δικό της δρόμο σε ό,τι αφορά στην προάσπιση των πανανθρώπινων αξιών, αυτών που επιβιβάζουν την ποιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η ευρωπαϊκή διανόηση πρωτοστάτησε στην προσπάθεια να στηριχθεί η Ελληνική Επανάσταση πρώτα-πρώτα για λόγους ιδεολογίας, και της αντίληψής της περί ελευθερίας, αλλά και αναγνώρισης του ρόλου της αρχαίας ελληνικής κουλτούρας στη διαμόρφωση και εμπέδωση ιδεών γύρω από ζητήματα παιδείας, θρησκείας και ηθικής, πολιτισμού και ελευθερίας (ατομικής και συλλογικής). Άλλωστε, οι διαφωτιστές είχαν αγαθές σχέσεις με τις

επαναστάσεις, όπως συνέβη με τη Γαλλική Επανάσταση (1789), αλλά και με άλλες που την ακολούθησαν, επαναστάσεις που για ορισμένους οπαδούς του Διαφωτισμού αποτέλεσαν «πηγές έμπνευσης» για «τα δικαιώματα των ανθρώπων».¹

Με το που ξέσπασε η Επανάσταση στην Ελλάδα ήρθε στην επικαιρότητα μια χώρα που ιστορικά απασχολούσε τους ευρωπαίους πολίτες από τα χρόνια της Αναγέννησης. Τόσο η παπική Εκκλησία όσο και η άρχουσα τάξη της εποχής εκείνης έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στους αρχαίους Έλληνες φιλόσοφους, καλλιτέχνες και ποιητές, τους οποίους θεωρούσαν πνευματικούς προγόνους.

Στο επίπεδο μάλιστα της καλλιτεχνικής έκφρασης, δύο σπουδαία και ευρέως γνωστά και διαδεδομένα κινήματα, ο κλασικισμός και ο ρομαντισμός, έδειξαν ξεχωριστή προτίμηση προς τα επιτεύγματα τόσο της αρχαίας Ελλάδας και ιδίως για την τέχνη και τον πολιτισμό μέσα από την οπτική της ιστορίας και της μυθολογίας, όσο και της νέας Ελλάδας, χάρη στα σωζόμενα μνημεία της, στη γλώσσα, στα ήθη και έθιμα, στη θρησκεία αλλά και στην «αγνότητα» και τον εξωτισμό των τοπίων της. Η σύνδεση της αρχαίας Ελλάδας με τη σύγχρονη ήταν αναπόφευκτη και το ηθικό σύμπτωμα του γενικότερου κλίματος της πνευματικής Ευρώπης, που έβλεπε έναν ιστορικό τόπο να αναγεννιέται από την τέφρα του. Ήταν δύο καλλιτεχνικά κινήματα που περιέγραφαν τον σύγχρονο χώρο και τον ιστορικό χρόνο, όπου η Ελλάδα βρισκόταν στο κέντρο ως το βασικό σημείο αναφοράς.

Σε πολιτικό επίπεδο η Επανάσταση προκάλεσε την ευρωπαϊκή συμμετοχή από το γεγονός ότι ένας ολιγάριθμος λαός διεξήγαγε έναν άνισο αγώνα χωρίς συμμαχίες και με μόνο όπλο την πίστη στην ελευθερία και στη θρησκεία. Σε αυτό το σημείο η ομόδοξη Ευρώπη έδειξε μεγάλη ευαισθησία και έμπρακτη ανησυχία για την τύχη της Επανάστασης και γι' αυτό κινήθηκε σε τρία επίπεδα: στην οικονομική ενίσχυση, στην στρατιωτική υποστήριξη και στην καλλιτεχνική αποτύπωση της πραγματικότητας, και γενικότερα στην προβολή της πνευματικής Ελλάδας σε διαχρονικό επίπεδο.

1. Βλ. Robertson, John (2019) *Διαφωτισμός. Μια συνοπτική εισαγωγή*. Πρόλογος Πασχάλης Κιτρομηλίδης, μτφ. Θεοχάρης Αναγνωστόπουλος. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, σ. 175.

Έτσι εμφανίστηκε το κίνημα του Φιλελληνισμού που συνεπήρε αρχηγούς κρατών, βασιλείς, επώνυμους οικονομικούς, στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες, πανεπιστημιακούς και πνευματικούς ταγούς, αλλά και απλούς ανθρώπους, συντηρητικούς και φιλελεύθερους από πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Ιδίως, η ουμανιστική όψη του Φιλελληνισμού γινόταν όλο και πιο ισχυρή, όσο η αρχαιολογική σκαπάνη (κυρίως στην Κάτω Ιταλία) και οι διάφορες δημοσιεύσεις έφερναν στο φως λαμπρές εικόνες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, γεγονός που ενίσχυε τους ισχυρούς πνευματικούς δεσμούς της σύγχρονης Ελλάδας με την αρχαία. Υπήρχε επίσης η ισχυρή παράδοση του Ορθόδοξου Χριστιανισμού εμπεδωμένη στους υπόδουλους Έλληνες, που συγκινούσε τον ομόθρησκο πληθυσμό της Δύσης, έτσι ώστε η με κάθε τρόπο υποστήριξη του μικρού έθνους να καθίσταται για τους σκεπτόμενους Ευρωπαίους μία αναγκαιότητα. Όπως και η ένταξη της Ελλάδας στη δυτική οικογένεια για λόγους ιδεολογικούς και ιστορικούς εθεωρείτο μία αυτονόητη ενέργεια, πράγμα που τονιζόταν από πολλές πλευρές μέσα στο πλαίσιο διαμόρφωσης της «ευρωπαϊκής εθνικής ταυτότητας» για την ίδια τη χώρα.²

Απ' την άλλη μεριά η νέα «εικόνα» της Ελλάδας με τα εθνικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά μιας χώρας, που σε κάθε περίπτωση περιγράφηκαν από τους καλλιτέχνες και διανοούμενους, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την Επανάσταση, στάθηκε σαν ασπίδα στα ανθελληνικά δημοσιεύματα του Φαλμεράιερ (J. Ph. Fallmerayer) περί της καταγωγής των Ελλήνων. Απόψεις που τις αντέκρουσαν με επιστημονικά επιχειρήματα γνωστοί διανοούμενοι της εποχής.³

2. Βλ. Σκοπετέα, Έλλη (1984) *Το 'Πρότυπο Βασίλειο' και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1889)*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., σ. 113.

3. Ο γνωστός ελληνιστής καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μονάχου Φρειδερίκος (Ειρηνάιος) Τιρς (Θείρσιος), (F. Thiersch), είχε αναλάβει πρωτοβουλίες με την παρότρυνση του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' να αντικρούσει τις απόψεις του Φαλμεράιερ, προκαλώντας τη μήνη του Καγκελαρίου της Αυστρίας Μέττερνιχ (Klemens von Metternich), ο οποίος προκειμένου να αντικρούσει τους φιλέλληνες συμπατριώτες του, είπε ότι «πουθενά δεν υπάρχουν Έλληνες εκτός από το κεφάλι του καθηγητή Θείρσιου». Βλ. Sepp, N. J. (1903) *Ludwig Augustus König von Bayern und das Zeitalter der Wiedergeburt der Kunst*. Regensburg. Βλ. Επίσης Corti, C. C. E. (1941) *Ludwig L. von Bayern*.

Καθώς η ιστορία γράφεται από τους ανθρώπους που έζησαν τα γεγονότα, από γραπτές μαρτυρίες και από πηγές κάθε λογής, από τις λαϊκές παραδόσεις και τους θρύλους, αλλά και από τις εικονογραφήσεις των γεγονότων, η αξιοποίησή τους είναι μία αναγκαία συνθήκη για τη γνώση μας για μακρινά συμβάντα και για «σκοτεινές» περιόδους, που η λήθη επιφέρει αναπόφευκτα την άγνοια, την αποσιώπηση ή την αποδόμηση.

Αναμφισβήτητα, ο 19^{ος} αιώνας ήταν για την Ελλάδα η σημαντικότερη περίοδος της νεότερης ιστορίας της. Ήταν ο αιώνας της Απελευθέρωσης, της απόκτησης της ελευθερίας ύστερα από αιώνες σκλαβιάς, και της ανοικοδόμησης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα, όπως και οι πρωταγωνιστές τους αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης των ειδικών επιστημόνων, αλλά και το προσφιλέσ πεδίο των καλλιτεχνών, που με την τέχνη τους «ερμήνευσαν» τις σημαντικότερες στιγμές της ιστορίας μας.

Οι καλλιτέχνες που εμπνεύστηκαν από την Ελληνική Επανάσταση ήταν πολλοί, επώνυμοι και ανώνυμοι, άλλοι γνώρισαν τα γεγονότα από κοντά, επισκεπτόμενοι την Ελλάδα ως μέλη ειδικών αποστολών, ή μεμονωμένα, ενώ άλλοι άντλησαν πληροφορίες μέσα από τις τρέχουσες ειδήσεις των εφημερίδων, από διάφορες διηγήσεις ταξιδιωτών και από τις σχετικές δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις. Είχαν προηγηθεί οι δημοσιεύσεις εντυπώσεων για τη χώρα από περιηγητές, καθώς και οι δημοσιεύσεις λευκωμάτων για τα μνημεία της Ελλάδας που διάσπαρτα υπήρχαν σε όλες τις περιοχές της, για να θυμίζουν στον σύγχρονο κόσμο τη σπουδαιότητα ενός μακραίονος πολιτισμού. Τα διάσημα ελληνικά ονόματα και οι πασίγνωστοι ιστορικοί τόποι, όπου ο μύθος ήταν αγκαλιά με την ίδια την ιστορία, έγιναν «αντικείμενα του πόθου» μιας κουλτούρας, που αντλούσε έμπνευση από τη σύγχρονη ζωή ως αντανάκλαση της ένδοξης αρχαιότητας. Η έννοια της διαχρονικότητας είναι η νέα αισθητική «αξία» και εκείνη που δίνει ξεχωριστό νόημα στις παραστάσεις αυτού του είδους.

Η καλλιτεχνική απεικόνιση του ελληνικού χώρου με τους κατοίκους του ως το πεδίο των καθημερινών συγκρούσεων ανάμε-

Ein Ringen um Freiheit, Schönheit und Liebe, München. Καί Έλλη Σκοπετέα (1997) *Φαλμεράιερ. Τεχνάσματα του αντίπαλου δέους*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, σ. 235.

σα στους Έλληνες και στους Οθωμανούς Τούρκους ήταν μία διαδικασία που πρόσθετε στις τελικές εικόνες κύρος, αξιοπιστία και αληθοφάνεια, παράλληλα με μια επεξεργασία που έντυνε την πραγματικότητα με τον μανδύα της φαντασίας και του δημιουργικού πλούτου, που μόνο η Τέχνη και οι υπηρέτες της είναι σε θέση να δώσουν.

Είναι χαρακτηριστικό ότι από το σύνολο των εικονογραφήσεων με άμεσες ή έμμεσες αναφορές στην Επανάσταση τίγονται ζητήματα, που σήμερα αξιολογούνται ως σημαντική παρακαταθήκη στην προσπάθεια για σύνθεση μιας πραγματικής ιστορίας με αντικειμενικό πρόσημο και με βάση τα στοιχεία μιας εικαστικής γλώσσας με πολυεθνικό χαρακτήρα, αλλά και με πολλαπλό σημασιολογικό περιεχόμενο, μέσα από ένα πολυδιάστατο για την εποχή εικονογραφικό πλαίσιο.

Μέσα από το «βάθος» των εικόνων ξεπηδούν συμπεριφορές πολιτιστικής διπλωματίας, εκφάνσεις συγκεκριμένων ιδεολογικών θέσεων, ειδικές σχέσεις ανάμεσα σε βασικούς θεσμούς (όπως του ρόλου της Εκκλησίας στην Επανάσταση), και, εφαρμογής συγκεκριμένων πολιτικών θέσεων, αλλά και εθνικών πολιτικών (σχετικά με τον Καποδίστρια, τον Όθωνα και τους ξένους), του ρόλου των λαϊκών θρύλων, της συμπεριφοράς έναντι των Φιλελλήνων, αλλά και της σύγκρουσης των Πολιτισμών (Χριστιανών και Μουσουλμάνων), όπως και της ταύτισης Ελληνισμού και Χριστιανισμού.

Οι παραπάνω αντιλήψεις είναι διάχυτες παντού, αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για εικονογραφήσεις ιδεών, πέρα από την κυμαινόμενη ιστορική και καλλιτεχνική τους αξία. Είναι έργα-δημιουργήματα μιας εποχής, που ως γνήσια τέκνα του ρομαντισμού δεν έλειψαν οι ιδέες για ανεξάρτητα έθνη με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και με έμφαση στις νέες ανησυχίες και τις μεταβολές.⁴

4. Βλ. Χρήστου, Χρύσανθος (1993) *Η Ευρωπαϊκή Ζωγραφική του 19^{ου} αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, σ. 107 κε.